

Estrella Cortichs, una mestra de Gironella

Els orígens familiars d'Estrella Cortichs i Vinyals es troben a Gironella (Berguedà), on va néixer el 14 d'abril del 1902. Els seus pares foren Esteve Cortichs i Costa i Francesca Vinyals i Riera. El seu germà Josep havia nascut el 27 de desembre del 1900.

El pare d'Estrella Cortichs feia de representant de comerç per a alguns magatzems de Barcelona i portava la distribució de la destil·leria gironellenca de cal Gelada (1). De la seva mare no en sabem res, tret que es va casar amb Esteve Cortichs el 28 de juliol de 1895 i que se'n va separar el 1905. Els primers anys d'Estrella Cortichs estigueren condicionats per un ambient social dominat pels conflictes laborals que protagonitzava la nombrosa classe treballadora local, a la qual donava suport el seu pare. Així doncs, l'Esteve Cortichs es declarava republicà i organitzava mitings i protestes obreres, fins al punt que, durant una vaga obrera, la Guàrdia Civil de Puig-reig va fer arribar a l'Ajuntament de Gironella una nota en què qualificava Cortichs de "director de los elementos tumultuosos" (2). Al costat de la seva tasca com a agitador social, el Cortichs també intervingué l'any 1916 en la creació i manteniment d'una escola al Ateneo Gironellense. Aquesta entitat organitzava classes diürnes per als nens sense possibilitats econòmiques, i classes nocturnes per als obrers (3). El 1920 entrà a formar part de l'Ajuntament com a regidor republicà i el 1922, després de les eleccions del mes d'abril, fou nomenat alcalde. Tanmateix, com molts d'altres republicans, col·laborà amb la dictadura del general Primo de Rivera, a la qual s'adherí convençut de "la obra moralizadora emprendida por el Ejército" (4). A començaments del 1924, el Directori Militar el confirmà com a alcalde de Gironella, càrrec que va exercir fins a la seva mort. L'obra principal del batlle Cortichs fou la construcció definitiva d'un grup escolar públic, per al qual ja havia comprat, l'any 1922, uns terrenys. El 1926, el consis-

tori que ell presidia va sol·licitar al ministeri d'Instrucció Pública una subvenció de 12.000 pessetes per materialitzar el projecte. Les escoles es varen inaugurar, finalment, el 29 d'abril del 1928, i foren batejades amb el nom de Grupo Escolar Milans del Bosch, en honor al governador civil de la província (5). El batlle Cortichs no va poder veure en funcionament les escoles que ell mateix havia apadrinat, ja que va morir d'accident el mes de juny del 1927 (6).

De resultes de les inquietuds educatives del pare Cortichs, l'Estrella i el Josep foren enviats a estudiar a Barcelona, per tal d'oferir-los les oportunitats que la majoria de nens de Gironella no tenia. El Josep estudià comerç i es col·locà, posteriorment, a la Diputació Provincial, on va treballar fins a la seva jubilació. L'Estrella va estudiar magisteri i va treballar, després, a l'escola Menéndez y Pelayo, de la qual va arribar a ser directora. Fou seguidora de les

Carrer Padró de Gironella, on va néixer l'Estrella Cortichs.

JOSEP BUSQUETS

Partida de baptisme de l'Estrella Cortichs.

AXIUI PARROQUIAL DE GIRONELLA

379.

Cortichs
y
Vinyals
N.

Día diez y siete de Abril de mil ochocientos noventa y ocho, en las fuentes bautismales de santa Eulalia de la villa de Gironella, diócesis de Solsona, el P.º P.º D. Juan Miró coadjutor de aquella, según rito de N.º. N.º. ha bautizado solemnemente a Estrella, Florentina, Luisa, hijo legítimo de los conyuges Estevan Cortichs Costa, arriero, natural de Orrián, y Francisca Vinyals Riera, de Cornellana, (diócesis de la Seo de Urgel) Abuelo paterno: José, natural de Berga y Apolonia, de Sisques. Aba los maternos: Jacinto, natural de Cornellana, y Rosa, de Josa. Padrinos: Ramón Costa, natural de Sisques primo de la bautizada, y Maria Vinyals, natural de Cornellana, tía de la bautizada. Nació a las once mañana del día catorce.

Judro Ribera párroco

idees pedagògiques de Francisco Giner de los Ríos i de la Institución Libre de Enseñanza (7). Durant la Guerra Civil l'Estrella Cortichs va col·laborar amb Ajuda Infantil, una organització republicana dedicada a l'atenció dels nens que havien estat desplaçats dels territoris ocupats per l'exèrcit franquista. Al final de la guerra va passar a França acompanyant un contingent de nens refugiats (8).

L'exili, Mèxic i el retorn

L'Estrella Cortichs va anar a Santo Domingo, on va treballar uns mesos en una escola. D'allà va traslladar-se a Cuba i, posteriorment, a Mèxic, on va arribar el mes d'octubre de 1940 (9). Entrà en contacte amb antics deixebles de la Institución Libre de Enseñanza, els quals estaven creant, a través del Servei d'Evacuació dels Republicans Espanyols (SERE) i la Junta d'Auxili als Republicans Espanyols (JARE), diverses institucions educatives (10). Aquestes escoles volien donar un lloc de treball als mestres i professors exiliats i pretenien oferir als nens i nenes desplaçats l'educació que havien rebut a Espanya durant la República. Per poder-se incorporar al Instituto Luis Vives, el primer col·legi en què treballà a Mèxic, l'Estrella Cortichs hagué de revalidar el títol de mestra, per la qual cosa hagué d'anar dos anys a la universitat. Les activitats pedagògiques del Vives havien començat el novembre del 1939. Les classes es van normalitzar el gener del 1940 per a la primària i el febrer per al batxillerat. L'institut oferia, des dels seus inicis, educació primària, jardí d'infància, batxillerat, que seguia els plans oficials de la Universitat Nacional Autònoma, i comerç, segons el reglament de l'Institut Politècnic Nacional. Comptava, també, amb serveis d'internat, mig internat i menjador. Hi havia nens jueus europeus i al-

Escoles apadrinades pel pare d'Estrella Cortichs.

ARXIU ARB

Gironella, can Llibori, on va viure l'Estrella Cortichs.

JOSEP BUSQUETS

guns fills de brigadistes que havien participat en la defensa de la República. Aquests nens, i molts dels "nens de Morelia" (11), estaven becats. Les despeses es cobrien amb les donacions particulars, que provenien principalment dels Estats Units, i amb les aportacions del SERE. Tanmateix, el Vives va voler agrair el suport rebut del govern mexicà, presidit per Lázaro Cárdenas, organitzant classes nocturnes per als obrers. L'Estrella Cortichs formava part de l'equip de primària, amb els professors Pedro Pareja (director), Teresa Peltz, Elea-

zar Huerta, Antonio Molina, Francesca Riera, Violeta Fernández, Teresa Torres, Lucía Ruiz, Isabel Bustos, Victoriano Rubio, Ángela Campos i Luis Soto (12). També va participar, representant l'escola, en l'organització del Subcomité de Higiene y Lucha contra el Alcoholismo, i en la Campaña de Alfabetización, ambdues iniciatives patrocinades pel govern de Mèxic.

Les dificultats econòmiques que patia l'Institut Luis Vives durant la dècada dels cinquanta van fer que l'Estrella Cortichs passés al Colegio Madrid, una escola que datava del 1941 i que estava finançada per la JARE. Aquesta institució va decidir obrir la secundària en aquella època perquè l'ONU va suspendre les sancions a l'Espanya franquista. Això consolidava la dictadura del general Francisco Franco i impossibilitava un retorn ràpid dels exiliats republicans. Els refugiats haurien d'adaptar-se a Mèxic, que esdevenia d'aquesta manera la seva única pàtria. En aquest context s'incorpora al Colegio Madrid un estol de professors forjats en altres escoles de l'exili mexicà (13). Tot i que compartia bona part dels principis institucionistes del Vives, el Madrid separava els nens de les nenes i exigia als alumnes un uniforme.

L'Estrella Cortichs, que ultra la seva tasca docent participà en la resistència anti-franquista a través de l'associació de dones Mariana Pineda i del Partit Socialista Unificat de Catalunya, en el qual milità durant un curt període de temps, es jubilà l'any 1967, quan ja havia adquirit la ciutadania mexicana. El 1973 retornà a Catalunya i d'instal·là definitivament a Barcelona, des d'on anava sovint a Gironella, on estava enterrat el seu pare. Morí a Barcelona el 1985.

Notes

- (1) Vegeu Josep BUSQUETS, "El batlle Cortichs", *El Vilatà*, pp. 67-68.
- (2) Arxiu Històric de Gironella, Llibre d'Actes del Ple (1 de novembre de 1920).
- (3) Arxiu Històric de Gironella, "Associacions 2. Partits polítics. Sindicats." Les bases del "Curso para la plaza de Maestro del Ateneo Gironellense" especificaven el següent: "Es condición absoluta e inmutable que las enseñanzas a que se refiere la Base anterior han de estar por completo desprovistas de todo carácter sectario, así en materia religiosa como política. El único objetivo del profesor ha de ser desarrollar el corazón y la inteligencia de sus discípulos, en labor de cimentación y de preparación para que, en su día, sean ciudadanos útiles, ilustrados y respetuosos con los principios universales admitidos de moral cristiana y disciplina social que constituyen los fundamentos de los pueblos civilizados".
- (4) Arxiu Històric de Gironella, Llibre d'Actes del Ple (27 de març de 1924).

- (5) Josep BUSQUETS, "El primer terç del segle XX". A: J. BUSQUETS, D. MONTAÑA, J. PUJOL, R. SERRA, *Gironella. Notes històriques*, Gironella, El Vilatà, pp. 241-242.
- (6) El dia 29 de juny de 1927 es retia un homenatge a José E. de Olano, comte de Fígols, que havia estat durant anys diputat a Corts pel districte de Berga. L'Ajuntament de Gironella hi envià una delegació encapçalada pel mateix Esteve Cortichs. Al matí es va celebrar un acte al Casino Berguedà, amb l'assistència de totes les autoritats locals i provincials, durant el qual el comte de Fígols fou nomenat fill adoptiu i predilecte de tots els pobles de la comarca i alcalde perpetu honorari de Berga. A les sis de la tarda, l'Esteve Cortichs i la resta de membres de la delegació van marxar cap a Gironella, on volien esperar la comitiva oficial per ensenyar-los les obres del col·legi. En un dels revolts de la carretera, el cotxe en què viatjaven va topar amb un mur i, després, amb un arbre. El batlle Cortichs va quedar greument ferit i morí poques hores després. La resta de membres de la delegació van patir ferides de poca consideració. El dia 30 al vespre es va instal·lar la capella ardent a l'Ajuntament de Gironella i el primer de juliol, a les deu del matí, es va fer l'enterrament amb gran assistència de gent. Vegeu Josep BUSQUETS, "El batlle Cortichs", p. 68.
- (7) La Institución Libre de Enseñanza fou fundada el 1876 per un grup de catedràtics (entre els quals hi havia Francisco Giner de los Ríos, Gumersindo Azcárate i Nicolás Salmerón) que havien estat separats de la universitat per defensar la llibertat de càtedra i per negar-se a

- acceptar els dogmes oficials en matèria religiosa, política i moral. Això els va obligar a seguir la seva tasca educativa al marge dels centres universitaris de l'Estat. Crearen un establiment privat que s'ocupà, primerament, de l'ensenyament universitari i que s'encarregà, després, de l'educació primària i secundària. Des del 1876 fins al 1936, la Institución Libre de Enseñanza va contribuir decisivament a la introducció a Espanya de les teories pedagògiques i científiques més avançades que s'estaven desenvolupant fora de les fronteres espanyoles. Vegeu ÀLVAREZ LÁZARO, Pedro; UREÑA, Enrique M. [coordinadors], *La actualidad del krausismo en su contexto europeo*, Madrid, Fundación Duques de Soria/Editorial Parteluz/Universidad Pontificia de Comillas; Antonio JIMÉNEZ-LANDI, *La Institución Libre de Enseñanza y su ambiente* (1, 2, 3 i 4), Madrid, Editorial Complutense; Fernando MILLÁN, *La revolución: de la Institución Libre de Enseñanza a la Escuela de la República*, Valencia, Editorial Fernando Torres; A. MOLERO, *La Institución Libre de Enseñanza: un proyecto español de renovación pedagógica*, Madrid, Anaya.
- (8) Archivo General de la Guerra Civil, "Exilio español en México: Proyecto de Historia Oral" (26-I-II; 5845-I-II: CIDA).
- (9) Per conèixer els aspectes generals de l'exili català a Mèxic: Vicenç RIERA LLORCA, *Els exiliats catalans a Mèxic*, Barcelona, Curial; Dolors PLA, "Els exiliats catalans". *Un estudio de la emigración española en México*, México, Instituto Nacional de Antropología e Historia.
- (10) Clara LIDA; José Antonio MATESANZ; Beatriz MORÁN, "Las instituciones mexica-

- nas y los intelectuales españoles refugiados: la Casa de España en México y los colegios del exilio". A: José Luis ABELLÁN; Antonio MONCLÚS [coordinadors], *El pensamiento español contemporáneo y la idea de América* (vol. 11), Barcelona, Anthropos, p. 144.
- (11) Els "nens de Morelia" havien estat evacuats de les zones més castigades per la guerra, durant el període 1936-1939, i enviats a Morelia, des d'on foren rescatats per associacions nord-americanes que els portaren a llars infantils. Vegeu Dolors PLA, *Los niños de Morelia*, México, Instituto Nacional de Antropología e Historia.
- (12) Vegeu Beatriz MORÁN; José Antonio PERUJO, *Instituto Luis Vives. Colegio Español de México, 1939-1989*, México, Instituto Luis Vives-Embajada de España en México-Agencia Española de Cooperación Internacional.
- (13) Al costat d'Estrella Cortichs hi ha Marcel Santaló, Marcial Rodríguez, Rubén Landa, Pilar Santiago, Eugenio Souto, Juan Araujo, Julián Orcajo, Carmen Meda, Horacio García, Jorge Tamayo López Portillo, Antonio Capella, Felipe Nieto, Pilar García Fabregat, Manuel Meda, Juan Antonio Galán, Luz del Amo i Ovidio Ruiz. També s'hi incorporaren alguns docents mexicans identificats amb la causa republicana. Vegeu Carmen MEDA, "La tarea fundamental del Colegio Madrid", *Nosotros ahora*, núm. 6; Maria Alba PASTOR, *Los recuerdos de nuestra niñez. 50 años del Colegio Madrid*, Madrid, Colegio Madrid.

Xavier Tornafoch
Historiador

Ctra. Sant Fruitós, 32 - bxs.

Tel. 93 821 45 90

Fax 93 821 45 91

08600 Berga

PLANA
a s s e s s o r i a s . l

forn de

Queralt

**PASTISSERIA
FLECA
RECORDS**

Pl. de la Creu, 1
Tel. 93 821 03 87
BERGA